

Educació de i des de les arts. Nous postulats pedagògics, noves experiències didàctiques

Chris Arenas-Delgado (Universitat de Girona)

Mariona Masgrau Juanola (Coord.), *Diàlegs sobre art, educació i compromís*. Barcelona, Editorial Graó, 2021, 194 pàgs. (Sèrie Anàlisi i Estudis 3)

Aquest llibre congrega autories locals i internacionals que reflexionen sobre la missió transformadora de l'educació artística des de diversos focus teòrics, en clau dialògica i a partir de diferents experiències didàctiques situades. La sensibilitat artística és una eina d'aprenentatge poderosa i, més concretament, un factor clau per a la formació d'una ciutadania crítica. Aquesta premissa gairebé indiscutible, posa de relleu la necessitat que el professorat d'arts s'apropriï de la recerca científica que demostra que la ment emocionada n'aprèn més i millor i, per tant, que la sensibilitat interpretativa i creadora propicia el desenvolupament intel·lectual, axiològic i cultural de les persones i, en suma, de les comunitats a les quals pertanyen.

Mariona Masgrau introdueix el llibre reflexionant sobre com alguns sectors de l'hegemonia política han aconseguit radicalitzar el debat social que hi ha hagut entorn de la nocivitat d'un suposat adoctrinament desplegat a l'escola catalana. Argumenta que l'escola ha de ser un amfiteatre polític en el qual conflueixin llegats ideològics molt diversos, sobretot en contextos en què la confiança dipositada en les institucions públiques decau cada dia. L'autora considera que aquesta crisi limita la capacitat del professorat de sentir-se cridat al compromís que cal demostrar per apropiari-se d'enfocaments pedagògics alternatius basats, per exemple, en el poder transformador de les arts.

En el primer capítol, a càrrec del filòsof Michel Maffesoli, s'actualitza el concepte de postmodernitat a través de la revisió de l'ideari de la modernitat, dins el qual es gesten els valors que sostenen el model d'estat nació: el treball, el futur i l'utilitarisme. En aquest context, l'art esdevé secundari, fins i tot inútil. L'autor prediu una saturació dels valors prosaics que caracteritzen el projecte de la modernitat que permetrà a les societats transitar cap a una postmodernitat que subverteixi la concepció del progrés des de paràmetres merament productius.

En l'aportació d'Apolline Torregrosa, ressonen els postulats maffesolians: el segon capítol analitza aquells tres valors fonamentals dels estats nació, introduint una important aportació crítica sobre els referents tecnològics que caracteritzen el llenguatge pedagògic actual, lligats a la producció mecànica i al progrés econòmic. *Construcció, eines, bastides, engranatges* són termes que modelen l'actual tarannà docent, cosa que, per una banda, evidencia una tendència de l'ésser humà a nomenar el món a partir d'allò que pot dominar i, per l'altra, instiga la reflexió sobre l'estranyesa d'aquests termes en l'ensenyament de les arts. Així, l'autora defensa que el pas a la postmodernitat estaria caracteritzada pel gir epistemològic cap a un present en què es promou la creativitat fora d'aquesta lògica mecànica i productiva.

Segons Catherine Bovill, al capítol tercer, aquest gir no serà possible si no es posa èmfasi als processos d'aprenentatge cocreatius, en els quals la cooperació entre subjectes esdevé una necessitat, fins i tot de mandat. L'autora defensa la idea que els actuals processos d'ensenyament i aprenentatge s'han de concebre des del compromís i la col·laboració autèntics, basats en el diàleg i el consens. Aquesta autenticitat no concep només l'estudiantat com mers subjectes beneficiaris del gir creatiu, sinó també com a part del procés de planificació dels aprenentatges i dels procediments didàctics que els propicien.

En el capítol següent, Mariona Masgrau i Iveta Farrés s'endinsen, precisament, en el tema del codisseny curricular. Argumenten que la participació activa en microestructures d'organització social estimula l'exercici de la democràcia i, en aquest sentit, el codisseny curricular n'és una instància modèlica. Les autores indiquen que l'aportació del professorat, de l'estudiantat i de les famílies en la planificació dels aprenentatges genera una desitjada atmosfera de corresponsabilitat pedagògica. Tot seguit relaten una sèrie de bones pràctiques i reptes de futur en l'àmbit de la participació activa, col·laborativa i horitzontal del disseny curricular.

En el cinquè capítol, Allan Owens i David Martínez discuteixen l'ús de l'art en contextos educatius, entenent la creativitat artística com una eina democratitzadora, ja que fomenta la lliure expressió i la justícia social. Posant el centre de l'anàlisi en les arts dramàtiques, s'endinsen en un diàleg que encavalca tons que van des del diàleg biogràfic i experiencial fins a la reflexió teòrica i acadèmica. Revelen diferents projectes destinats a desenvolupar la competència intercultural a través del teatre, portats a terme en territoris amb reali-

tats socials i polítiques més o menys crítiques, com Palestina, Regne Unit i Catalunya.

Per la seva banda, Muntsa Calbó es fa ressò en el capítol sisè de la conversa anterior, sobretot pel que fa al rol de la creativitat en la formació de valors democràtics de l'estudiantat, tot reconeixent com a elements clau d'una educació artística democràtica les perspectives ecològica, feminista i sobretot ètica; en contrast amb les tendències extractivista, patriarcal i deshonesta de les hegemònies polítiques i acadèmiques. En línia amb la introducció, l'autora discuteix la noció maniquea d'adoctrinament que s'ha estat utilitzant en contextos de crisi política, i seguidament ens pregunta si l'ensenyament de l'ètica ecològica i sostenible no és també un tipus de doctrina que s'ha d'inculcar a l'escola actual. El capítol s'endinsa en l'anàlisi de premisses que responen a aquest polèmic interrogant, en el marc de la formació del professorat de Magisteri.

La línia d'acció proposada per Muntsa Calbó té una relació directa amb l'enfocament sociocreatiu defensat per Marcelo Giglio en el capítol setè. Els tres eixos del seu plantejament són: l'anàlisi del lloc de la creativitat artística en l'àmbit educatiu; la reflexió sobre el compromís professional, col·lectiu i institucional amb la creativitat; i la discussió al voltant de les responsabilitats que n'haurien d'assumir per a aconseguir-la. Amb arguments vigotskians, l'autor defensa la idea que la creativitat no tindrà impacte en la comunitat si no es concep com un procés que sorgeix i s'enforteix amb la interacció social. Per Giglio, una de les amenaces al model sociocreatiu rau en l'arraconament de les arts a l'escola, que decanta cap a la desprofessionalització dels artistes en l'imaginari col·lectiu i, de retruc, a la subestimació del poder de les arts com a catalitzadores de la mobilitat social. L'autora exposa una sèrie

de compromisos ineludibles per a l'assumpció d'un model d'ensenyament que harmonitzi la creativitat i l'impacte en la comunitat.

En el capítol següent, Miquel Alsina i Joan de la Creu Godoy aprofundeixen en una sèrie d'arguments entorn de les funcions i responsabilitats socials que l'educació musical ha d'assumir de cara a la implementació dels compromisos sociocreatius plantejats per Giglio. Els autors destaquen la indiscutible rellevància que tenen les institucions universitàries en la formació de professionals especialistes en educació musical que no només dominin l'art d'ensenyar a apreciar, analitzar, compondre i interpretar peces musicals, sinó també que s'apropiïn dels coneixements pedagògics necessaris per a comprendre com la sensibilitat artística estimula el desenvolupament integral de nens, nenes i adolescents. Això implicaria, indefectiblement, creure en el poder transformador de les arts i, d'aquesta manera, despertar el sentit de responsabilitat del professorat que ensenya arts amb la pròpia formació contínua.

Sandra Ramalho, en el capítol novè, se sosté en la tesi freiriana de l'educació per a la llibertat i l'emancipació dels pobles per endinsar-nos en el compromís que haurien d'assumir les institucions educatives i el professorat amb l'ensenyament creatiu i crític de les arts per la formació d'una ciutadania lliure, que exerceix la seva sobirania democràtica. Argumenta que la noció d'*alfabetització* no abasta la criticitat artística amb tota la seva amplitud i proposa el neologisme *imagització*, pel fet que el camp de la visualitat inclou tradicions pictòriques, escultòriques, performatives i diferents formes contemporànies d'hibridació mediàtica que excedeixen els límits del sintagma «alfabetització visual». Així, l'apropiació d'aquest nou concepte afe-

geix complexitat als processos d'ensenyament de les arts visuals i plàstiques a l'escola i exigeix al professorat el desplegament d'estratègies didàctiques dedicades a l'anàlisi, no només semiòtic sinó artístic i sociohistòric de les imatges.

A continuació, Débora Gaspar, Karo Kunde i Mariona Niell harmonitzen aquests postulats amb una reflexió entorn de la *imagització* en la formació de mestres, i suggereixen un marc intermedial per a la lectura i l'anàlisi d'imatges. Apliquen el guió didàctic dissenyat per Sandra Ramalho, el qual permet fer aflorar els significats subjacents en l'expressió de les obres artístiques. Per a les autores, cal que el professorat especialista en arts conegui els codis *imagitzats* amb els quals es dota de sentit les obres per evitar interpretacions banals, digressives o massa intuïtives. Així, tenint com a referent el model de lectura visual de Robert W. Ott, articulen una seqüència didàctica que, mitjançant la interpretació de la dimensió cultural i discursiva de mems i grafitis, propicia la mirada crítica dels estudiants de Magisteri i de la llicenciatura d'Arts pel que fa als contextos social i històric on tenen origen.

En el capítol onzè, Albert Macaya ens endinsa en la reflexió sobre els fonaments teòrics que vertebraven els termes educació i compromís. Desmantella algunes polítiques locals i internacionals que associen el compromís a un dispositiu de rendició de comptes. En concret, evidencia com la LOMCE articula un discurs que advoca per la responsabilitat docent respecte dels resultats finals de l'estudiantat, incidint en la contradicció que suposa la visió mercantilista de la qualitat de l'educació basada en competències. En aquesta línia, l'autor planteja que la promoció d'un ensenyament de les arts visuals al servei de la justícia social pressuposa una educació artística que no es deixa dimensionar per l'ac-

accountability, ben al contrari, que constitueix un real compromís amb la formació d'una societat deliberativa, solidària i democràtica basada en el diàleg i la col·laboració artística.

Al seu torn, Roser Juanola i Josep Callís, en el capítol dotzè, posen llum sobre els punts febles de la noció actual d'educació artística, els quals provenen de la poca confiança que els sistemes educatius han posat sobre les arts visuals com a eina efectiva per repensar la societat i transformar-la. Per a revertir-los, sostenen que dos reptes crucials de les arts a l'escola són: 1. concebre estratègies d'ensenyament artístic en una dialèctica entre l'educació artística i l'educació estètica i 2. desenvolupar un repositori interprofessional de termes consensuats per a una millor coordinació dels processos educatius artístics entre docents de diferents territoris i latituds. L'experiència estètica ha de ser mediada per una terminologia tècnica perquè, tal com postula Michel Maffesoli al capítol primer –en diàleg amb Albert Camus i Jean-François Lyotard–, nomenar les coses correctament contribueix a crear un món millor i, pel que ens ateny, a optimitzar els espais escolars d'aprenentatge de i des de les arts.

En els capítols tretzè i catorzè s'incideix en l'ensenyament i l'aprenentatge de la dansa des de mitjans audiovisuals. En primer terme, Alejandra Torres aclareix el concepte de *videoart* per a entendre els llenguatges que conflueixen en la videodansa. La tasca d'arquitectura lèxica entorn d'aquesta disciplina híbrida es fonamenta en la figura d'una de les seves artistes pioneres: Margarita Bali. Tanca la seva aportació esbossant breument les possibilitats de transposició didàctica de la videodansa a les aules de les escoles públiques, ressaltant la necessitat d'obrir camins cap a la consolidació d'una tradició didàctica intermedial. A continuació, en

aquesta mateixa línia, Dolores Cañabate i David Rodríguez proposen una intervenció didàctica a través de la videodansa amb estudiants de Magisteri, futurs especialistes en Educació Física. Recullen l'àrdua labor que la didàctica específica de la dansa ha dut a terme durant aquest segle i reflexionen sobre el despertar del sentit estètic i creatiu del professorat en formació, a través de l'expressió i la comunicació corporal.

Els acords finals van a càrrec de Cristina Fernández i Mariona Masgrau. Presenten la justificació i desplegament d'una proposta d'intervenció artística col·lectiva que fa servir l'empoderament poètic com a eix articulador: persones residents a la població de Blanes de diferents edats, orígens i lluites col·lectives van participar en un projecte d'acció poètica que veu en la literatura un dispositiu d'activació de la creativitat, del pensament crític i de la cohesió social. Descriuen diverses experiències d'intervenció urbana que subverteixen l'espai públic i el converteixen en un espai de denúncia, recordant la necessitat de continuar experimentant sense complexos amb noves formes artístiques híbrides i intermedials que no només permetin canalitzar el domini d'una o d'altra tècnica, sinó també adoptar postures polítiques i concretar desitjos de transformació social.

Com s'ha fet palès, els capítols d'aquest llibre discorren sobre el significat postmodern de la creativitat i l'aprenentatge de les arts, incidint en la lectura crítica de la imatge i del cos, en el codisseny curricular i en l'encreuament de les arts musicals, audiovisuals, plàstiques, escèniques i literàries amb l'anàlisi reflexiva de l'entorn social. L'obra proposa integrar a les aules noves formes d'expressió artística que les acostin als debats educatius contemporanis i alhora convertir la ciutat en

contextos d'aprenentatge on podem intervenir creativament amb una intenció reivindicativa.

En definitiva, aquests diàlegs intenten subvertir l'acusació que han rebut les institucions educatives d'estar adoctrinant els seus alumnes en una determinada visió política i debatre-la de forma pausada i argumentada. Per una banda, desvela que moltes de les nostres interaccions socials estan tamisades per les pròpies perspectives polítiques, i cal ser-ne conscients. Les manifestacions artístiques i els processos educatius tampoc no escapen dels biaixos polítics dels qui en són autors o responsables: cal debat per evidenciar-los i garantir que cadascú genera el seu marc de pensament de manera crítica i en constant revisió. I per l'altra banda, cal garantir també que les idees polítiques que regeixen el nostre sistema educatiu evolucionen amb els temps i acullen la sensibilitat de tots els seus components, la convivència, l'equitat i la pau. Es tracta, doncs, d'un llibre molt útil per repensar l'educació artística (i l'educació en general) i el compromís personal amb la transformació social com un binomi indestriable.